

Lähestulkoon profeetta omalla maallaan

Osmo Ikola 75-vuotias

Jos suomen kielen tutkija on ekspertti sekä vanhan kirjakielen, murteiden että normitehtyn yleiskielen alalla, hänen voi epäroimättä sanoa olevan tehtäviensä tasalla. Tällainen tutkija on Osmo Ikola, Turun yliopiston täysinpalvellut suomen kielen professori, joka helmikuun 2. päivänä 1993 täytti 75 vuotta.

Osmo Kalervo Ikola on juuriltaan satakuntalainen. Tosin hän on syntynyt Joensuuissa, jossa hänen isänsä, tyrvääläisen maakauppiaan poika Niilo Ikola, työskenteli noihin aikoihin kauppakoulun johtajana. Pian perhe muutti Turkuun, jossa Niilo Ikolasta tuli ensin kauppakoulun johtaja, sitten kauppaopiston rehtori, Turun kauppaorkeakoulun suomen kielen ja tyyliopin professori, rehtori ja kansleri. Välillä Niilo Ikola ehti toimia muutaman vuoden suomen kielen professorina Turun yliopistossa. Tyrvää ja sen lähiseudut ovat fennistiikan kannalta olleet merkillisen antoisaa aluetta. Ei ole ihme, että Osmo Ikolastakin tuli suomen kielen tutkija, kun sekä taustatekijät että lähiympäristö olivat vahvasti fennistiikan värittämät. Mahdollisuuksia olisi kyllä ollut moneenkin suuntaan. Turun klassillinen lyseo tarjosi oivallisen pohjan mille tahansa akateemisille opinnoille, ja perheessä oli vahvat perinteet myös kaupallisen toiminnan ja kauppaopetuksen alalla.

Kun Osmo Ikola aloitti suomen kielen opintonsa Turun yliopistossa vuonna 1936, oli professorina Paavo Ravila. Laitos oli pieni ja opiskelijoita vähänlaisesti, mutta opetus oli monipuolista ja korkeatasoista.

Suomen kielen muoto-opin ja kulttuurisanojen lisäksi Ravila käsitteli lähi- ja etäsukukieliä, kielitieteen ja lauseopin periaatteita sekä fonetiikkaa. Ravila oli omana aikanaan varsin poikkeuksellinen tutkija, sillä hän pohti kieliopillisen rakenteen ja merkityksen välisiä suhteita muiden askaroidessa enimmäkseen äänne- ja sanahistorian parissa. Syntaksin tutkimuksesta tuli hänen professorikaudellaan keskeinen aihe, jonka monet oppilaatkin valitsivat erityisen harrastuksensa kohteeksi. Osmo Ikolau laudaturtyö käsitteli suomen aikamuotojen ja tapaluokkien käyttöä eräissä vuoden 1642 Raamatun osissa, eikä suinkaan fennistiikan perinteisin nuorgrammaattisin menetelmin vaan strukturalismin sävyttämän universaalin lingvistiikan aseina. Aspektologian alalla ei mitään fennistisiä perinteitä olisi ollutkaan. Lingvistisen näkökulman avartamisessa auttoivat sekä Ravilan opetukset että vieraskielinen kirjallisuus, jota Ikola on tutkijanuransa alusta alkaen pystynyt vaittomasti käyttämään hyväkseen. Sivuaineena hänellä oli kansanrunoudentutkimuksen ohella germaaninen filologia.

Laudaturtyön pohjalta hahmottui myös väitöskirjan aihe. Vuonna 1949 valmistuneen väitöskirjan nimeksi tuli *Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa Raamatussa verrattuna vanhempaan ja nykyiseen kieleen*. Teos oli alkuaan suunniteltu kolmiosaiseksi siten, että ensimmäisessä eli varsinaisessa väitöskirjaniteessä käsiteltäisiin indikatiivin preesensin sekä futuuristen liittomuotojen temporaalinen käyttö. Toisen osan sisällöksi oli määritelty muiden indikatiivin aikamuotojen temporaalinen käyttö, ja kolmanteen osaan jäivät indikatiivin modaalisen käytön sekä muiden

modusten käsittely. Kahden ensimmäisen niteen osalta suunnitelma toteutuikin, sillä jatko-osa ilmestyi jo seuraavana vuonna, mutta kolmatta osaa kaivataan edelleen, ja kipeästi. Käytävissä olevista kirjakielen historioista saa esimerkiksi sellaisen käsityksen, ettei vanhassa kirjakielessä ole ollut potentiaalia ollenkaan. Puutetta korjaa eräiltä osin Ikolan myöhempi teos *Das Referat der finnischen Sprache*, johon palaan jäljempänä.

Ensimmäisen suomalaisen kokoraamatun valitseminen tutkimuksen keskipisteeksi on monin tavoin hyvä ratkaisu. Raamatun merkitys suomen kirjakielen kehityksessä on ollut kiistatta suurempi kuin yhdenkään toisen teoksen, ja vuoden 1642 Raamatussa kielenkäyttö on jo olennaisesti johdonmukaisempaa ja säännöllisempää kuin Agricolan käänöksissä. Korpuksena Raamattu on melkoisen laaja ja sisällöltään monipuolinen. Ikolan oman arvion mukaan se sisältää finiittisiä verbinmuotoja n. 150 000 kappaletta. Koska kysymyksessä on käänös ja vieläpä sellaisesta tekstistä, jonka sisältöä ei missään suhteessa ollut lupa muuttaa, on mahdollista arvioida tarkoitettuja merkityksiä lähdetekstien perusteella samalla olettaen, että kääntäjät ovat päätyneet tietoisesti valitsemiinsa muotoihin. Samassa yhteydessä tarjoutuu erinomainen tilaisuus arvioida lähdekielten vaikutusta suomenkieliseen asuun. Tämä tietysti edellyttää suomen kielelle ominaisten rakenteiden luotettavaa tunnistamista.

Ikola on verrannut vuoden 1642 Biblian tekstiä sekä Lutherin raamattuun että latinankieliseen Vulgataan, mutta läheisimmäksi esikuvaksi hän on voinut todeta vuonna 1618 ilmestyneen ruotsinkielisen ns. Kustaa Aadolfin raamatun. Raamattua vanhemmasta suomenkielisestä kirjallisuudesta tärkeimmät vertailukohteet olivat Agricolan julkaisujen ohella Eerik Sorolaisen teokset, joista löytyi eroavuuksia sekä edeltäjiin että seuraajiin nähden. Osa vertailutyön tuloksista on jäänyt näkymättömiin: mm. Paavali Juustenin Messu, vuonna 1618 ilmestynyt evankeliumi- ja epistolakirja sekä Olavi Elimaeuksen tuotanto osoittivat

enimmäkseen vain yhtäläisyyksiä edeltäjiinsä verrattuina.

Väitöskirjan johdanto-osan ensimmäinen luku sisältää tutkimuksen päämäärän ja metodien selvittelyä. Ikolan lähtökohta on induktiivinen: puheessa ei ole taivutuspäätteitä, tunnuksia ja johtimia sellaisenaan, vaan nämä ovat kielen systeemiin kuuluvia tosiasioiden, jotka saadaan selville erittelemällä ja vertailemalla yksityisiä puhe-suorituksia ja luokittelemalla havaittuja muotoja eri periaatteiden mukaan. Lisäksi Ikola tähdentää, että taivutusmuotojen okkasionaalinen merkitys muodostuu sanan leksikaalis-materiaalisesta merkityksestä, muotoon sisältyvistä morfologisista tuntomerkeistä sekä lauseyhteydestä ja tilanteesta. Merkityskompleksista ei useinkaan voida täsmällisesti sanoa, mikä kunkin tekijän osuus on, ja näin voivat sekä yksityisten sanojen merkitykset että muoto-opillisten aineiden funktiot muuttua. Tällaisista muutoksista on esimerkkejä jäljempänä mm. sanaliittomuotoisten futuurien kohdalla.

Numerusta käsittelevässä luvussa Ikola toteaa, että normaalin subjektin ja predikaatin kongruenssin edellyttämän synkronisen monikon lisäksi voidaan ajatella verbaalidean monikollisuutta toisessakin merkityksessä, itse toiminnan toistumisena. Tätä Ikola nimittää verbien diakroniseksi monikoksi ja toteaa sen synkronista tärkeämmäksi tempusfunktioita tutkittaessa. Suomen kielessä diakronista monikollisuutta eli Ikolan terminologian mukaan *repetitiivisyyttä* ei ilmaista fleksion keinoin, vaan se käy ilmi joko syntaktisesta rakenteesta tai puhetilanteesta. Tämän ulkopuolelle jäävät jatkuvaa tekemistä ilmaisevat eli *kontinuaatiiviset* verbit, samoin *iteratiiviset* verbit, joiden ilmaisema tekeminen koostuu joukosta samaan luokkaan kuuluvia ja yhtenäisen kokonaisuuden muodostavia yksityisiä akteja. Nämä viimeksi mainitut Ikola rinnastaa numeruksen suhteen muodoltaan yksiköllisiin mutta merkitykseltään monikollisiin *kollektiivisubstantiiveihin*.

Aspektia käsitellessään Ikola pitää vuoden 1915 kielioppikomitean mietintöön yhtyen peruserona jatkuvan (*kursiivisen*) ja

Katsauksia

rajoitetun (terminatiivisen) tekemisen vastakohtaa ja toteaa tämän olevan eri asia kuin aspektivastakohdan perusteena usein mainittu tuloksellisen ja tuloksettoman tekemisen oppositio: myös tulokseton tekeminen voidaan esittää päätyneenä (esim. *Mies ampui lintua pyrstöön*). Terminatiivisessa aspektissa hän erottaa kaksi alakategoriaa sen mukaan, millä tavoin rajoitettuna tekeminen esitetään: se voi olla tulokseen tai päätökseen johtavaa (*Mies kirjoitti kirjan*) tai ajan tai paikan suhteen rajoitettua (*Sotaa kesti kaksi vuotta*). Ikola ei erikseen tähdennä sitä, että verbien luontainen teonlaatu on eri asia kuin aspekti eli se näkökulma, mistä tekeminen esitetään, mutta tämä käy selkeästi ilmi sekä valituista esimerkeistä että käsittelytavasta.

Tempussysteemin käsittelyn yhteydessä Ikola pohtii Adolf Noreenin ja kielioppikomitean esittämää kantaa, jonka mukaan perfektin olisi katsottava nykyajan tempukseksi mm. sen perusteella, että sen sisältävään lauseeseen on mahdollista liittää nykyhetkelle ominaisia ajanmääreitä (*Minä olen nyt lukenut kirjan*). Ikola toteaa perustelut yksipuoliseksi sanoilla leikkimiseksi, koska perfektin sisältävissä konstruktioissa on mukana sekä preesenttinen että preteritaalinen aines ja ajanmäärite voi tarkoittaa näistä vain toista. Lisäksi Ikola osoittaa, miten monimutkaisia aikasuhteita ja suhdesarjoja tempusten avulla voidaan ilmaista ja käytännössä ilmaistaan, samoin sen, miten kielteisyys ja kontradiktoriset vastakohdat täydentävät toisiaan. Verbien merkityksessä hän erottaa toisaalta usuaalisen eli abstraktisen, aikaan tai paikkaan sitoutumattoman merkityksen, toisaalta okkasionaalisen eli konkreettisen merkityksen, jolle on ominaista rajoittuminen ajan ja paikan suhteen. Kielen systeemissä tulee kysymykseen vain abstrakti merkitys, puheen tasolla molemmat. Johdannon loppuksi Ikola syventyy epäsuoraan esitykseen ja consecutio temporumiin eli aikaluokkien mukautumiseen. Johdannossa esitettyjen kategorioiden pohjalta hän rakentaa aineiston käsittelyssä soveltamansa luokittelusysteemin, joka perustellaan on selkeä mutta käytännössä varsin

monimutkainen, viime kädessä tietysti sen takia, että kuvattavat ilmiöt ja aivan erityisesti indikatiivin preesens ovat niin monitahoisia.

Ikola on käsitellyt aineistonsa varsin perusteellisesti sekä muotojen että funktioiden kannalta. Preesensin osalta hän voi todeta mm. sen, ettei ns. historiallista preesensia esiinny tutkimuksen piiriin kuuluvassa vanhassa kirjallisuudessa juuri lainkaan, samoin sen, että merkitykseltään futuurisista ilmauksista n. 63 prosenttia on preesensmuotoisia. *Tulen tekemään* -tyyppinen futuuri, jonka ilmeinen esikuva on ruotsin *kommer att*, paljastuu puhtaasti temporaalissa funktiossaan nuoreksi, vaikka itse rakenteella onkin vanha kansankielinen pohja. Liittopreesens (*olen tekemä*) esiintyy vanhassa kirjakielissä yleensä yksiköllisenä ja myönteisenä samoissa funktioissa kuin nykyäänkin, vaikka senkin funktio kansankielessä on yleensä toisenlainen, aiottua tai välttämätöntä tekemistä ilmaiseva. Rakennetyyppi *pitää tekemän*, jota tässä yhteydessä käsitellään vain indikatiivin edustajana, kattaa vuoden 1642 Bibliassa peräti 24 prosenttia merkitykseltään futuurisista ilmauksista. Sitä ei kuitenkaan käytetä ilmaisemaan loogisen subjektipersonan tahdosta riippuvaa tekemistä, vaan tätä funktiota osoittaa eksplisiittisesti rakenne *tahdon tehdä*. Viimeksi mainittu futuuri on Agricolan kielessä vielä yleisempi kuin Bibliassa, ja Martti Rapola on (esim. Viritäjässä 1942) valittujen esimerkkien avulla todistellut, kuinka Petraeuksen komitea puhdisti Agricolan kieltä muukalaisuuksista mm. kyseisiä futuureja karsimalla. Ikola osoittaa kuitenkin, että *tahdon tehdä* -futuuriin määrä vaihtelee suuresti Agricolan teosten eri osissa, ja esimerkiksi Uudessa testamentissa ei Agricolan käännöksen ja Biblian välillä ole juurikaan eroa (5 % kaikista futuureista molemmissa). Varsinaiseksi *tahtoa*-futuuriin suosijaksi osoittautuu Eerik Sorolainen, jonka Postillan itse kirjoitetussa tekstiosuudessa kyseisen tyyppin osuus nousee n. 22 prosenttiin.

Väitöskirjansa teemoihin Ikola palaa myös saksankielisessä teoksessaan *Das Re-*

ferat der finnischen Sprache (1960). Referaatista puhuttaessa tulee ensimmäisenä mieleen tavallinen suora tai epäsuora esitys (»Mikä kirja se on?» kysyi mummo; Ja Jumala näki, että se oli hyvä), mutta Ikola näyttää, kuinka referaatti voidaan ilmaista myös mm. pääauseiden, partisiippirakenteiden sekä eräiden infinitiivikonstruktioiden sekä translatiivi- ja essiivirakenteiden avulla. Eri-ikäisestä kirjallisuudesta poimitujen esimerkkien avulla hän osoittaa vakuuttavasti, ettei pää- ja sivulauseen tempusten yhteispeli käytännössä toimi ollenkaan niin yksioikoisesti kuin E. N. Setälä lauseopissaan esittää: epäsuorassa esityksessä preesens voi olla aivan luonteva, vaikka johtolause olisikin menneen ajan tempuksessa.

Varsinainen tutkimusaineisto edustaa nykysuomen kirjakieltä, mutta erillisissä, välistä melkoisen laajoissa kielihistoriallisissa katsauksissa Ikola selvittelee eri konstruktioiden syntyä ja ikää mm. vertaamalla niitä lähisukukielten vastaaviin rakenteisiin. Murteita ja sukukieliä koskevia mielenkiintoisia tietoja löytyy myös nooteista. Lukijaa jää hieman askarruttamaan *että/jotta*-konjunktion käyttö infiniittisten muotojen edellä. Kansankielessä tämä tuntuu olevan varsin yleinen ilmiö (*höill oli tuuma sitt, njott lehmä myyä; pyysivät että saaha; käski että viijä; pyytää että ottamaan ym.*), myös sellaisissa murteissa, joissa sitä tuskin voi siltä ruotsin vaikutuksesta johtuvaksi. Ikola tarjoaa yleensä selitykseksi kontaminaatiota (esim. *pyysivät, että saisivat + pyysivät saada*), ja monissa tapauksissa tämä saattaa päteäkin, mutta muitakin mahdollisuuksia on olemassa. Murteiden syntaksia koskevissa uudemmissa tutkimuksissaan Ikola on itsekin osoittanut, ettei *että* ole kansankielessä läheskään aina selvä konjunktio, vaan sitä käytetään mm. additiivisena konnektiivina vailla selvää ominaismerkitystä. Suomen *että*-sanon käyttöä infinitiivien edellä ei ainakaan kokonaisuudessaan tee mieli epäillä ruotsin syntaksin vaikutukseksi, koska kysymyksessä on nimenomaan kansankielelle eikä kirjakielelle ominainen ilmiö.

Verbisyntaksin keskeisiin kysymyksiin

Ikola on puuttunut myös lauseenvastikkeita käsittelevissä tutkimuksissaan, ennen kaikkea artikkelissaan *Lauseenvastikkeista ja upotetuista lauseista*, joka ilmestyi ensin aikakauskirja *Sananjalassa* (1971) ja sitten muokattuna ja täydennettynä *Lauseenvastikkeoppia*-nimisen Tietolippaan muodossa (1974). Käsittelyssään Ikola hyödyntää soveltuvin osin transformaatioteoriaa, joka tarjoaa mahdollisuuden kuvata lauseen lineaaristen suhteiden lisäksi myös osien välistä hierarkiaa. Lauseenvastikkeen käsitteestä ja määrittelyperusteista on keskusteltu ja kiisteltykin, mutta Ikolan perusteet ovat varsin järkeenkäyvät: lauseenvastike on sellainen verbin nominaalimuodon sisältävä rakenne, joka todella vastaa kokonaista upotettua lausetta, ts. siinä on sekä subjekti- että predikaattiosa, siinä on havaittavissa vastineet upotetun lauseen kaikille jäsenille ja se toimii syntaktisena kokonaisuutena sillä tavoin, ettei mikään sen osa ole samalla matriisilauseen jäsen. Kokenut syntaksin tutkija tietää, että nominaalimuodon sisältäviä syntaktisia rakenteita on suomessa hyvin erilaisia, eikä tunne tarvetta nimittää niitä kaikkia lauseenvastikkeiksi. Erinomaisen yleiskuvan infiniittisten muotojen monipuolisesta syntaktisesta käytöstä saa Osmo Ikolan, Ulla Palomäen ja Anna-Kaisa Koiton yhteistyönä syntyneestä teoksesta *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia* (1989).

Syntaksin tutkija ei voi sivuuttaa myöskään lauseen nominaalijäseniä eikä lauseita kokonaisuuksina. Ikola on useaan otteeseen käsitellyt mm. objektin merkintää, nominatiivi- ja partitiivisubjektin suhdetta, spesieksen ilmaisemista, lauseenjäsennyksen periaatteellisia ongelmia, esim. subjektin ja predikaatiivin suhdetta, eksistentiaalilauseiden ominaisuuksia sekä virkkeen ja lauseen määrittelykysymyksiä. Erillistutkimuksissaan hän on tarttunut sekä murteiden että yleiskielen kiteytyneisiin rakenteisiin ja ilmaustyyppeihin (esim. *jos olisi hakata riuku; katsoa joksikin*) ulottaen tarkastelukulmansa usein sukukieliin asti. Osa syntaksia käsittelevistä artikkeleista on koottu vuonna 1961 ilmestyneeseen Tietolipas-sar-

Katsauksia

jan niteeseen *Lauseopin kysymyksiä*.

Syntaksin ohella Ikola on tutkinut myös historiallista muoto-oppia ja leksikologiaa. Suomen liittotempusten syntyä hän on selvittänyt perinpohjaisemmin kuin kukaan toinen tutkija, ja hänen *ensi*-sanaa koskeva etymologiansa on luettavissa mm. vastikään ilmestyneestä *Suomen sanojen alkuperä*-teoksesta. Hän on tutkinut viron ja liivin modus obliquuksen historiaa, Georg Müllerin virolaisten saarnojen syntaksia ja suomen vanhan kirjakielen sanasto- ja tyyliopin kysymyksiä.

Perinteisen tutkijanroolinsa ohella Ikola on osoittautunut varsin tulosvastuulliseksi fennistiksi, joka on ahkerasti muokannut sekä omia että tiedeyhteisönsä saavutuksia yleisesti ymmärrettävään muotoon. *Suomen kielen käsikirja* ilmestyi ensimmäisen kerran 1968, ja teoksen uudistettu versiokin eli *Nykysuomen käsikirja* on ehtinyt maailmalle jo useampana painoksena. Käsikirjojen laatimista ei useinkaan pidetä tieteellisenä ansiona, mutta itse asiassa hyvän ja kattavan, ymmärrettävän ja käyttökelpoisen yleisesityksen laatiminen on äärimmäisen vaativa tehtävä, sillä käsikirjaa lukevat sekä kriittiset kollegat että asioihin täysin perehtymättömät maallikot. Tekijän on oltava selvillä sekä tarkasteltavien ilmiöiden ominaisuuksista, niitä koskevista aiemmista kannanotoista että omasta mielipiteestään, ja hänen on osattava valikoida mukaan vain sellainen aines, joka käsikirjan tavoitteiden kannalta on relevanttia, ja lisäksi tavalla, joka on sopusoinnussa taustalla olevan tutkimustiedon kanssa. Paljon helpompaa olisi valita esityksensä aiheeksi jokin eksoottinen erikoiskysymys, josta kukaan muu ei tiedä mitään eikä pysty arvioimaan, miten vapaasti tutkija on vainiollaan mellastanut. Olennaisen tiivistäminen ja selkeiden päätelmien tekeminen on todella vaikeaa, varsinkin jos tätä ei voi tehdä vain itse valitsemiensa erikoiskysymysten osalta vaan niinkin laajasta kokonaisuudesta kuin suomen yleiskieli.

Ikolan tutkijanote on kauttaaltaan perusteellinen ja maltillinen. Hän tietää, mitä tietää, ja sanoo sen selvästi myös lukijoilleen.

Ikolan esitystapa poikkeaa olennaisesti siitä 1960-luvun lopulta alkaen muotiin tulleesta aivorihihtyyllistä, jossa tutkimuksen varsinaisena kohteena oleva kysymys helposti hajoaa lukuisiksi ratkaisemattomiksi jatkokysymyksiksi. Tulevien tutkimusten kannalta avoimien kysymysten heittäly tarjoaa tietysti hedelmällisiä impulsseja, mutta tieteenteon kumulatiivisen perusluonteen kannalta arvokkaampaa on raivata perusteellisesti se sarka, jonka eteensä on ottanut. Relevanttien tutkimusongelmien loppumisesta ei missään tapauksessa ole pelkoa.

Tutkijantyönsä ohella Ikola on luonut loistavan virkauran. Väitöskirjaa valmistellessaan hän työskenteli suomen kielen lehtorina Upsalan yliopistossa. Vuonna 1951 hänestä tuli Paavo Ravilan jälkeen suomen ja sen sukukielten professori Turun yliopistoon. Virkaan astuessaan hän oikeakielisyysmiehenä tuskin lausui: "Laitos, se olen minä!" Jotakin tällaista hän on kuitenkin saattanut ajatella, sillä oppiaineella ei ollut apuvirkoja, ei kunnan tiloja, ei kokoelmia, ei mainittavaa kirjastoa eikä edes laitosta, ainoastaan professuuri.

Ravila oli ollut ennen kaikkea fennougristi, mutta Ikolan myötä oppiaineen painopiste siirtyi fennistiikan puolelle. Opetustarjontaa monipuolistettiin henkilökunnan määrää lisäämällä. Vuoden 1952 alusta lähtien käynnistettiin mm. apulaisprofessorin opetusvelvollisuutta vastaava opetus, josta huolehti aluksi tuntiopettajana, sittemmin viran hoitajana Paavo Siro. Myös suullisen esitystaidon opetus saatiin alkuun 1952, ja seuraavana vuonna alkoi säännöllinen viron kielen ja kirjallisuuden lehtoritasoinen opetus. Suomen kielen apulaisprofessoreja perustettiin Ikolan professorikaudella kaksi ja lehtoraatteja kolme. Lisäksi saatiin kaksi assistentin tointa, yksi yliassistentuuri ja amanuenssin virka. Vuoden 1969 alussa Ikola saattoi johdattaa laumansa upouuteen laitosrakennukseen Fennicumiin, josta löytyivät tilat myös fennougristiikalle, kansatieteelle, folkloristiikalle ja uskontotieteelle.

Oppituolin ympärille oli vuonna 1955 perustettu suomen kielen ja fonetiikan laitos, joka oli Turun yliopiston ensimmäinen

humanistinen oppiainelaitos. Myöhemmin erotettiin omiksi yksiköikseen fonetiikan laitos (1958) ja suomalais-ugrilaisen kielen tutkimuksen laitos (1965), mutta yliopiston valtiollistamisen yhteydessä toteutettu hallinnonuudistus (1974–1975) käänsi kehityksen kelkan vastakkaiseen suuntaan ja mainitut yksiköt koottiin uudelleen suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitokseksi. Ikola ei kuitenkaan tämän suurlaitoksen johtoon enää astunut, sillä hänet valittiin vuonna 1975 Turun yliopiston rehtoriksi. Tältä paikalta hän jäi myös eläkkeelle 1981.

Fennistiikalle Ikolan valitseminen rehtoriksi oli väliaikainen menetys, mutta yliopisto sai tarmokkaan, asioihin paneutuvan ja osaavan johtomiehen, joka vakaalla kädellä luotsasi hallinnonuudistuksen myrskyissä kamppailevaa tiedeyhteisöä. Rehtorin työssä olivat hyvään tarpeeseen tasapuolisuus, maltti ja analysointikyky, jotka ovat aina olleet ominaisia Ikolan työskentelylle. Yliopiston keulakuvana hän oli lisäksi varsin edustava ja esiintymiskykyinen. Tieteelle ominaisen objektiivisuuden nimissä tyydyn referoimaan ilmeisen ihastuksen sävyttämää mutinaa, jonka kuulin eräässä luku-kauden avajaisilaisuudessa Ikolan astuessa lausumaan alkajaisanojaan: »On muuten tavallisen komee äijä!» Turussa vuonna 1980 järjestetty fennougristikongressi sai ylimääräistä loistokkuutta, kun sen presidenttinä toimi yliopiston rehtori.

Professorikaudellaan Ikola luennoi enimmäkseen suomen kielestä, mm. äännehistoriasta, lauseopista, vanhasta kirjasuomesta sekä kulttuuri- ja lainasanoista, mutta hänen ohjelmaansa kuuluivat myös viron kielihistoria, unkarin kieli sekä fonetiikka. En ole koskaan ollut Ikolan oppilas, mutta olen kuullut mainittavan luentoja hyvin jäsennellyiksi, selkeiksi ja perinpohjaisiksi. Itseen sai syyttää, jos muistiinpanot tulivat huonot. Opinnäytetöiden aiheet hän tarjosi useimmiten lause- ja tyyliopin, vanhan kirjakielen tai murteiden piiristä.

Opetukseen ja tutkimukseen liittyvät läheisesti Ikolan käynnistämät arkistohankkeet. Suomen kielen äänitearkisto perustettiin laitoksen yhteyteen vuonna 1957, ja sen

erityisenä painopisteenä on ollut Lounais-Suomen kansankielen tallentaminen. Poikkeuksellisen mittava projekti on ollut Lauseopin arkisto, jonka kokoaminen aloitettiin vuonna 1967 ensin valtion humanistisen toimikunnan, sitten Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen taloudellisella tuella. Arkisto valmistui käyttökuntoon 1984, ja se sisältää muoto-opillisesti ja syntaktisesti analysoituja näytteitä kaikkiaan 132 eri murteesta sekä 30 erityyppisestä yleiskielen tekstiyksiköstä, joista kaikista on valmistettu myös mikrokorttimuotoinen kontekstisanakirja. Kukin näyte vastaa suurin piirtein tunnin pituista äänitettä.

Lauseopin arkiston valmistuttua Ikola käynnisti heti tutkimushankkeen, jonka työnimenä oli »Suomen murteiden lauseoppia». Tämän hankkeen pohjalta ilmestyi vuonna 1989 jo kertaalleen mainittu tutkimus *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia*, jonka laadinnassa ovat Ikolan lisäksi olleet mukana Ulla Palomäki ja Anna-Kaisa Koitto. Tutkimus perustuu olennaisilta osin lauseopin arkiston aineistoon, mutta sitä on täydennetty pätevästi sekä aikaisemmilla tutkimustuloksilla että arkiston ulkopuolisilla murretiedoilla. Teokseen ensi kertaa tarttuessani panin merkille, ettei siinä ole asiahakemistoa (sana- hakemisto on), mutta teosta käyttäessäni olen huomannut, ettei sellaista kaipaakaan. Jäsennys on niin rautainen ja sisällysluettelo niin selkeä, että käsitellyt asiat löytyvät vaivattomasti. Itse en ole koskaan kuvitellut kiinnostuvani murteista, mutta tämä teos auttoi ratkaisevasti alkuun ja samalla toi havainnollisesti ilmi, mitä kaikkea lauseopin arkiston avulla olisi mahdollista tehdä hukkumatta loputtomiin yksityiskohtiin.

Virkaanastujaisesityksessään vuonna 1951 Ikola käsitteli kielenhuollon periaatteita (julkaistu Virittäjässä nimellä *Kielenohjailu ja kieliyhteisö*). Koko uransa ajan hän on aktiivisesti toiminut normitetun yleiskielen tutkijana ja kehittäjänä, mm. kielilautakunnan puheenjohtajana vuosina 1980–1988. Normatiivisen kielenkuvauksen kannalta hänen keskeinen sanomansa on *Suomen kielioppi ja oikeakielisyysoapas*,

Katsauksia

joka on julkaistu *Suomen kielen käsikirjassa* ja *Nykysuomen käsikirjassa*. Kielikellon palstoilla hän on pohtinut mm. normitetun yleiskielen suhdetta puhuttuun yleiskieleen ja murteisiin. Suomen kirjakielen asiantuntijana hän on alusta alkaen kuulunut vuonna 1973 asetettuun raamatunkäännöskomiteaan, jonka työn tulokset on äskettäin, vuoden 1992 ensimmäisenä adventtina, otettu virallisesti käyttöön. Parempaa Raamatun kielen tuntijaa ei fennistipiireistä olisi löytynytäkään.

Kielen elämää ja käytäntöä Ikola on esitellyt myös Suomen Kuvalehden *Aidinkielistä*-palstalla. Näissä pikku pakinoissa tulee esiin monia sellaisia ongelmia, joihin kielestä kiinnostuneet maallikot hanakasti ja yhä uudestaan tarttuvat. Kollektiivinen muisti on lyhyt. Ratkaisuja pohtiessaan Ikola joutuu välillä laskemaan mäkeä toistenkin housuilla, mutta esitysten luonteen ja foorumin huomioon ottaen se ei haittaa. Tavallisen kielenkäyttäjän kannalta on herttaisen yhdentekevää, onko tietyn havainnon ensi kertaa esittänyt joku Setälä, Ojansuu, Kannisto vai Ikola, pääasia on asia itse. Kuvalehden kielipakinat samoin kuin joukko muita kielen rakennetta ja kehitystä valaisevia kirjoituksia on koottu niteeseen *Kielen elämää ja käyttöä* (1990), joka kokonaisuutena todistaa Ikolan jatkuvasta valppaudesta sekä kielenkäytön muuttumisen että kieltä koskevan tutkimuksen suhteeseen.

Pitkälti Ikolan luomuksiksi voidaan laskea Turussa toimiva Suomen Kielen Seura ja aikakauskirja Sananjalka. Seura tosin on perustettu jo 1929, mutta alkuinnostuksen jälkeen se vaipui horrokseen ja virkosi uudelleen vasta 1954, jolloin Osmo Ikola astui esimiehen paikalle. Vuonna 1957 päätettiin Ikolan aloitteesta ryhtyä julkaisemaan Sananjalkaa, ja ensimmäinen nide ilmestyi seuran 30-vuotispäiväksi 1959. Fennistiikan lisäksi seuran ja Sananjalan toimialaan kuuluvat myös folkloristiikka, kansatiede ja kotimainen kirjallisuus, ja toiminta on jatkunut säännöllisenä kuukausikokousten ja julkaisutoiminnan muodossa.

Olisi ennen aikaista ryhtyä kiittelemään

Osmo Ikolaa arvokkaasta elämäntyöstä fennistiikan hyväksi, sillä työ jatkuu edelleen. Vastikään hän esitteli Porthan-seurassa uutta tutkimustaan, joka koskee 1500-luvun loppupuolella painettua suomenkielistä tekstiä *Yx kijtossana ia Rucous wden vuoden päivänä*. Aiemmin rukousta on arveltu joko Paavali Juusten tai Eerik Sorolaisen laatimaksi. Ikola esitteli todistusaineistoa, joka tekstin Suomi-sarjassa (126) julkaisseelta Martti Parviolta on jäänyt huomiotta, ja esitti uuden tulkinnan sen tekstinkohdan osalta, joka Parvion mukaan osoittaa kyseisen julkaisun vuoden 1595 tienoilla painetuksi. Jo pelkän tekstivertailun nojalla Ikola katsoi jokseenkin epätodennäköiseksi, että kirjoittaja olisi ollut Juusten. Sekä kronologiset tosiseikat että tekstityyppien vertailu osoittivat, ettei julkaisun painaja ilmeisesti voi olla Parvion ounastelema Christopher Reusner. Tekijän identifioimiseksi Ikola oli verrannut kiitossanan tekstiä lukuisiin 1500- ja 1600-luvun taitteen painotuotteisiin, joita hänen omasta kirjajhyllystään tunnua löytyvän kadehdittava määrä. Tuloksia en aio kuitenkaan selostaa tässä. Tieteellinen tieto on aina parasta ammentaa alkupe- räislähteestä.

KAISA HÄKKINEN

Kielen ja kontekstin suhteita SKY:n juhlaseminaarissa

Suomen kielitieteellinen yhdistys piti 6. – 7. 11. 1992 Helsingissä 15-vuotisjuhlaseminaarin, jonka nimenä oli Kieli ja konteksti. Esitelmät liittyivät kaikki väljästi siihen, miten konteksti vaikuttaa kieleen. Seminaariin oli kutsuttu kaksi ulkomaista vierasta, professorit Deirdre Wilson Englannista ja Laurence R. Horn Yhdysvalloista. He pureutuivat kielen ja kontekstin suhteisiin ihmisen kognition kautta ja pohtivat sitä, miten ilmauksia tulkitaan ja millaisia impli-